

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Een voldoende bewijs van ware vaderlandsliefde': de creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845

Petiet, F.

Publication date
2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Petiet, F. (2011). *'Een voldoende bewijs van ware vaderlandsliefde': de creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Inleiding

Kennismaking met de 'partij van behoud' en de 'partij van beweging'

In 1846 publiceert Willem Jozef Andries Jonckbloet in het tijdschrift *De Gids* een vernietigende recensie over het *Handboek van den vroegsten bloei der Nederlandsche letterkunde*¹ van Barthold Hendrik Lulofs. Het handboek van Lulofs, werkzaam als hoogleraar Nederlandsche letterkunde en welsprekendheid aan de Groningse universiteit, biedt een overzicht van de middeleeuwse letterkunde van de dertiende en veertiende eeuw. De jonge Jonckbloet², die later in de tweede helft van de negentiende eeuw eveneens een geschiedenis van de middeleeuwse poëzie zou uitbrengen³, heeft veel kritiek op het werk. Hij keert zich fel tegen Lulofs bewering dat Jacob van Maerlant de oudste Nederlandse schrijver is. 'Valsche voorstelling, incomplete wetenschap!'⁴ Hij citeert uit het werk van Van Maerlant en Jan van Heelu, waarin wordt verwezen naar auteurs die vóór hen al actief waren. Jonckbloet is ervan overtuigd dat het beginpunt van de Nederlandse literatuur eerder moet worden gezocht:

Eens en voor altijd dus: neen, onze letterkunde vangt niet aan met de helft der dertiende eeuw; het is van dien tijd, dat haar *verval* dagteekent. Van 1150 tot 1270 heeft eene dichtelijke school gebloeid, rijk aan verbeelding, heerschende over eene zoetvloeiende, kernachtige taal, die in epischen of lyrischen vorm zich de heerlijkste monumenten gesticht heeft, bij wie niet vooringenomen of anderzins onbevoegd wil oordelen.⁵

'*Handboek van het eerste verval der Nederlandsche letterkunde*' zou volgens hem een betere titel voor het werk zijn.

Het is niet alleen het door Lulofs gekozen beginpunt waar Jonckbloet over struikelt. Ook bekritiseert hij de beweegredenen van de Groningse hoogleraar om het handboek uit te geven. Lulofs acht de oude teksten vooral belangrijk voor de studie

¹ In hoofdstuk drie komt dit werk uitgebreider aan bod.

² Hij was op dat moment 29 jaar.

³ Tussen 1851 en 1855 verschijnt Jonckbloets driedelige *Geschiedenis der Middennederlandsche dichtkunst*. In 1868 komt het eerste deel van zijn *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* op de markt, waarin hij de complete geschiedenis van de Nederlandse literatuur beschrijft. Het tweede en laatste deel wordt in 1872 gepubliceerd.

⁴ Jonckbloet 1846, p. 7.

⁵ Ibidem, p. 7.

van de oude taal, geschiedenis, zeden en gebruiken van toen, maar esthetisch gezien zijn ze van weinig waarde. Dit is volgens Jonckbloet niet waar het publiek op zit te wachten, hooguit een selecte groep van taalgeleerden. Lulofs ontnemt de lezer ‘alle lust’ om de oude schrijvers te willen lezen, vooral omdat hij herhaaldelijk benadrukt dat de oude teksten weinig aantrekkelijk zijn, terwijl deze volgens Jonckbloet wel degelijk een dichtelijke waarde hebben.⁶ Ook is hij niet te spreken over Lulofs tekstkritiek, grammatica en lexicografie. Hij verwijt hem ‘valsche voorstelling, incompleetheid, inconsequentie’.⁷

Jonckbloet richt zijn pijlen niet uitsluitend op Lulofs. Zijn commentaar is een ‘protest tegen de geheele rigting der oude school’.⁸ De Oude School, door Jonckbloet ook wel de ‘partij van behoud’ genoemd, staat volgens hem gelijk aan onwetenschappelijkheid en een onkritische houding; het ontbreekt de ‘dilettanten’ aan filologische kennis, systematiek en esthetische scholing. Hij hekelt vooral hun verwaarlozing van de middeleeuwse letteren en hun focus op het *nationale* en *esthetische*. Ze vermaken zich volgens Jonckbloet slechts met ‘liefhebberijen en knutselen’, terwijl de Nederlandse letterkunde als *wetenschap* moet worden behandeld:

Hij, wien de vorm zijner gedachte zwaarder weegt dan die gedachte zelve, verzetten zich niet tegen misbruiken of vooroordeelen; hij volge den algemeenen stroom! En dat kon noch wilde ik, waar het vak op het spel stond, dat ik met liefde beoefen; waar het de vraag gold, of wij immer in den ouden cirkel zullen ronddommelen, dan of eenmaal de overtuiging zal ontwaken, dat de beoefening onzer letterkunde eene wetenschap is, die ook wetenschappelijk dient behandeld te worden.⁹

Wie Jonckbloet allemaal rekent tot de Oude School blijkt niet uit de recensie; hij noemt behalve Lulofs verder geen namen.¹⁰ Wel is duidelijk dat hij onder meer doelt op de auteurs van de eerste literaire handboeken. Hiertoe behoren onder meer Matthijs

⁶ Ibidem, p. 11-15.

⁷ Ibidem, p. 3.

⁸ Ibidem, p. 17.

⁹ Ibidem, p. 56.

¹⁰ Lulofs publiceert een jaar later als reactie op Jonckbloet zijn *Verhandeling over den tijd van den eerst regten aanvang en vroegsten bloei onzer oude bepaaldelijk gezegde Nederlandsche letterkunde, en wel inzonderheid over het ongegronde van het gevoelen diergenen, welke op stout beslissenden toon dien bloei voor een deel reeds in de twaalfde eeuw stellen*. In het voorwoord schrijft hij hiertoe te zijn overgehaald ‘ter handhaving van de eer der zoogenoemde Oude School’. In dit werk gaat hij in op de beschuldigingen van Jonckbloet aan zijn adres. Zie Lulofs 1847.

Siegenbeek, Jeronimo de Vries, Willem de Clercq en Nicolaas van Kampen, allen auteurs van geschiedenissen over de vaderlandse literatuur waarin de middeleeuwse literatuur er maar bekaaid vanaf komt.¹¹ Eveneens uit andere beschouwingen van Jonckbloet kan worden afgeleid dat hij met de term Oude School vooral de eerste generatie literatuurhistorici op het oog had. Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit de bespreking die Jonckbloet in 1838 anoniem publiceerde van Lodewijk Visschers editie van de middeleeuwse *Ferguut*, in een brochure getiteld *Iets over Ferguut*. Daarin liet hij zich eveneens negatief uit over de werkzaamheden van zijn collega's.¹² Visscher was destijds aangesteld als hoogleraar Nederlands te Utrecht. In 1836 verzorgde hij een uitgave van de *Ferguut*. Het was voor het eerst dat een middeleeuwse ridderroman in druk verscheen. Jonckbloet had kritiek op het variantenapparaat van Visscher, de verklarende woordenlijst en de historische aantekeningen. Volgens Jonckbloet was sinds Van Wijn, Huydecoper en Clignett de bestudering van de vroegste letteren achteruitgegaan.¹³ De middeleeuwse literatuur was verwaarloosd en die enkelingen die zich hierop hadden toegelegd, onder wie Visscher, konden in zijn ogen weinig goeds doen.

Frits van Oostrom omschrijft Jonckbloets recensie als een manifest waarin deze afrekenet met de amateuristische wetenschap.¹⁴ Jonckbloet stoort zich aan Lulofs omdat deze datgene negeert wat hem al enkele jaren bezighoudt: de vroege Nederlandse ridderliteratuur, en hij is daarin niet de enige. In de eerste decennia van de negentiende eeuw zijn het nog hoofdzakelijk Duitse filologen als August Heinrich Hoffmann von Fallersleben, Jacob Grimm en Franz Joseph Mone die zich bezighouden met de studie van deze oude Nederlandse teksten. Ook de Vlaming Jan Frans Willems gaat zich vanaf medio jaren twintig steeds vaker hierop toeleggen. In de loop van de negentiende eeuw neemt ook in Nederland de interesse hiervoor toe. Begin jaren veertig, in 1843, wordt zelfs een genootschap opgericht dat zich toelegt op de studie en editeren van oude Nederlandse literatuur: de *Vereeniging ter Bevordering der oude Nederlandsche Letterkunde*.¹⁵

¹¹ Jeronimo de Vries publiceert in 1810 zijn *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunst*. Ruim tien jaar later brengt Nicolaas Godfried van Kampen zijn driedelige *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden* uit. Van Willem de Clercq verschijnt in 1824 de beroemde verhandeling over de invloed van de buitenlandse letterkunde op de Nederlandse, enkele jaren gevolgd door Matthijs Siegenbeeks *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* uit 1826. Naast deze handboeken verschijnen er in de eerste decennia nog meer literatuurgeschiedenissen en bloemlezingen over de vaderlandse literatuur. Zie ook de hoofdstukken 2 en 3 in deze studie.

¹² Zie over deze bespreking: Rock 2010, p. 315-318.

¹³ Zie over hen ook hoofdstuk 3.

¹⁴ Van Oostrom 1989, p. 326.

¹⁵ Zie voor meer informatie over de *Vereeniging*: Mathijssen 2008, Rock 2010, (i.h.b. p. 326-341).

Jonckbloet is vanaf het begin lid van deze Vereeniging, daartoe uitgenodigd door initiatiefnemers Pieter Jacobus Vermeulen, archivaris te Utrecht, en letterenstudent Jan Tideman. Andere leden zijn de theologiestudent Jacob Gijsbert de Hoop Scheffer, predikant Pieter Leendertz en filoloog Matthias de Vries, één van de latere grondleggers van het *Woordenboek der Nederlandsche taal*. Deze groep van jonge filologen, de 'partij der beweging', plaatst Jonckbloet in zijn boekbeoordeling tegenover de Oude School. Het is de Nieuwe School van de Vereeniging die in de jaren veertig tegenover de Oude School van Lulofs en de zijnen komt te staan.

De Vereeniging houdt na enkele jaren op te bestaan, niet in de laatste plaats – opmerkelijk genoeg - door toedoen van Jonckbloet. Hij wil zich vooral bezighouden met de ridderromans, maar de andere leden hebben een bredere interesse en zien de literatuur tot 1550 als hun onderzoeksterrein. Ook wil hij een andere koers gaan varen op het gebied van editeren. Hij acht het maken van diplomatische edities, een belangrijke doelstelling van het genootschap, ouderwets en wil zich toelagen op het kritisch editeren. Ook tussen de andere leden ontstaan spanningen over inhoudelijke kwesties. Na vijf jaar komt er een einde aan de Vereeniging.

De Ouden vs de Nieuwen

Ondanks het korte bestaan van de Vereeniging heeft zij veel bijgedragen aan de professionalisering van de neerlandistiek. Jonckbloets visie op de Oude School domineert lange tijd in de studie van de Nederlandse literaire geschiedschrijving. Gerard Brom bijvoorbeeld neemt de mening van Jonckbloet kritiekloos over in zijn werk *Geschiedschrijvers van onze letterkunde* (1944). Hij beschouwt Jonckbloet als de man van de grote schoonmaak.¹⁶ Ook Gerrit Karsten sluit zich in zijn boek over de geschiedenis van Nederlandse filologie, *100 jaar Nederlandse philologie: M. de Vries en zijn school*, aan bij Jonckbloets mening over de onwetenschappelijke aanpak van zijn voorgangers. Er is echter ook kritiek op Jonckbloets opvatting over de Oude School. Onder andere Van den Berg, Vis en Laan hebben de verdiensten van de eerste literaire geschiedschrijvers in ere hersteld en de kritiek van Jonckbloet genuanceerd.¹⁷ Al eerder wees De Buck in zijn studie over het Middelnederlands uit 1930 op enkele onjuistheden in Jonckbloets recensie.¹⁸ George Vis noemt het verschil tussen de

¹⁶ Zie Van den Berg 1989. Van den Berg is van mening dat Broms geschiedenis niet serieus genomen kan worden.

¹⁷ Zie Van den Berg 1989; Laan 1997; Vis 2004.

¹⁸ De Buck 1930. Zie ook Laan 1997, p. 48.

scholen ‘gradueel’.¹⁹ Nico Laan stelt in zijn proefschrift *Het belang van smaak* uit 1997 eveneens dat het verschil tussen de Oude en de Nieuwe School in werkelijkheid veel minder groot is dan de diverse letterkundigen van de Nieuwe School beweerden; beide scholen hebben volgens Laan veel overeenkomsten met elkaar.²⁰ Hij wijst onder meer op de gehechtheid van de Oude School aan de retorica, die ook door de Nieuwe School niet werd verlaten. In tegenstelling tot in Duitsland waar filologen als Jacob Grimm de retorica lieten vallen, werd ze in Nederland *aangevuld* met de filologie.²¹ Jonckbloet verweet volgens Laan bovendien zijn voorgangers dat ze hun onderwijs en onderzoek in dienst stelden van het versterken van het nationale gevoel, maar ook Jonckbloet ontkwam hier niet aan. Laan omschrijft Jonckbloet als een overtuigd nationalist.²² Daarnaast was hij, net als de eerdere literatuurbeschouwers, sterk biografisch georiënteerd en beschreef hij de geschiedenis van de literatuur eveneens volgens het cyclus-model van groei, bloei en verval. De meest in het oog springende overeenkomst is echter het standpunt over het begin van de Nederlandse literatuur. Adriaan Miltenburg schrijft in zijn studie over de Middeleeuwen en de mediëvistiek in de negentiende eeuw dat Jonckbloet pas nadat iedereen van de Oude School was overleden en de studie van middeleeuwse literatuur was geaccepteerd, terugkwam op zijn eerdere mening. Pas in zijn tweedelige *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1868-1872) deelt Jonckbloet mee dat hij na lange studie heeft moeten concluderen dat het beginpunt van de Nederlandse literatuur minder ver terug ligt dan hij vroeger dacht.²³

Laan, Van den Berg, Vis en anderen hebben de breuk tussen de Oude en de Nieuwe School dus genuanceerd. Volgens Van den Berg is het onjuist om de werkzaamheden van de Oude School te veroordelen omdat deze niet voldoen aan de wetenschappelijke eisen uit in de tweede helft van de negentiende eeuw. Men ziet daarbij volgens hem over het hoofd dat de neerlandistiek aan het begin van de negentiende eeuw nauwelijks status bezat. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw, in 1876, wordt het mogelijk om in het vak Nederlands af te studeren. Tot die tijd was Nederlands op de universiteiten slechts een bijvak voor studenten theologie, rechten en medicijnen. Des te verwonderlijker is het volgens hem dat er in de eerste decennia van de negentiende eeuw zoveel gepubliceerd is op literair-historisch vlak.²⁴

¹⁹ Vis 2004, p. 80.

²⁰ Laan 1997, p. 15.

²¹ Laan 1997, p. 29.

²² Laan 1997, p. 48. Ook Jan Rock wijst in zijn proefschrift uit 2010 op de nationale motieven van Jonckbloet. Zie Rock 2010, p. 334.

²³ Miltenburg 1991, p. 148.

²⁴ Van den Berg 1989, i.h.b. p. 320.

Van den Berg roert hier een belangrijk punt aan. Van ‘professionele’ neerlandici was in de eerste helft van de negentiende eeuw nog geen sprake, maar de hoeveelheid werken over de geschiedenis van de Nederlandse literatuur kan indrukwekkend worden genoemd. De eerste literatuurhistorische overzichten over de Nederlandse literatuur verschijnen aan het einde van de achttiende eeuw.²⁵ Nederland is daarmee overigens betrekkelijk laat in vergelijking met enkele andere Europese landen, waaronder Engeland, Frankrijk en Duitsland, die al een vijftigtal jaren eerder begonnen waren met de literaire geschiedschrijving.²⁶ Willem Kops is in 1774 de eerste die een literatuurhistorische studie publiceert. Het betreft een studie over de rederijersliteratuur, die lange tijd gebruikt zal worden als bron voor de rederijksstudie. Enkele jaren later, in 1781, publiceert Huisinga Bakker een verhandeling waarin hij een beknopte beschrijving geeft van de ontwikkeling van de vaderlandse poëzie vanaf de Middeleeuwen tot aan Hooft. In 1800 publiceert Hendrik van Wijn zijn *Historische en letterkundige avondstonden*, waarin hij onder meer een overzicht opneemt van de middeleeuwse literatuur. Na Van Wijn is het Jeronimo de Vries die als eerste een studie uitgeeft van de Nederlandse poëzie door de eeuwen heen. In 1810 verschijnt van zijn hand *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde*. Na De Vries zien in korte tijd nog veel meer literatuurgeschiedenissen het licht. Vooral in de periode van het Verenigd Koninkrijk (1815-1830) in komen er opvallend veel overzichtswerken op de markt.

In de loop van de eerste decennia van de negentiende eeuw neemt de aandacht voor het literaire erfgoed toe. Dit blijkt niet alleen uit het grote aantal literatuurgeschiedenissen die elkaar in korte tijd afwisselen, maar in het algemeen kan worden geconstateerd dat het literaire verleden steeds populairder wordt. Er worden tal van naslagwerken, verhandelingen en edities uitgebracht en ook in tijdschriften wordt regelmatig gepubliceerd over de vroegere schrijvers. Het is deze toename die de aanleiding vormt voor deze studie.

Vraagstelling en grensafbakening

In deze studie onderzoek ik hoe het literaire verleden gestalte kreeg in de eerste helft van de negentiende eeuw. Vraagstelling is daarbij hoe het ‘literaire verleden’ tot ‘literair erfgoed’ omgebouwd werd. Daarbij ga ik ervan uit dat de term ‘literair erfgoed’ geen neutrale aanduiding is, maar al een waardetoekenning inhoudt. Het

²⁵ In hoofdstuk 3 wordt hier uitgebreider op ingegaan.

²⁶ Kloek & Mijnhardt 2001, p. 494; Laan 1997, p. 35; Van den Berg 1973, p. 164.

begrip ‘literair erfgoed’ werd in de door mij onderzochte periode weliswaar niet gehanteerd, althans niet als term, maar het lijkt in dit verband toch de beste aanduiding voor wat er veranderde. Het gaat mij zowel om de immateriële als om de materiële betekenis van het literaire erfgoed. Onder de immateriële betekenis versta ik waardetoekenning (canonisering): welke auteurs en werken worden in de literatuurgeschiedenis opgenomen? Onder de materiële betekenis van het begrip versta ik de fysieke verschijningsvorm van de teksten: de verspreiding van het erfgoed via onder meer bloemlezingen en tekstuitgaven.²⁷ Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen: Welke functie kreeg het literaire erfgoed toebedeeld? Hoe werd geselecteerd uit het verleden? Welke eigentijdse idealen en verlangens lagen hieraan ten grondslag?

Als beginjaar is gekozen voor 1797. In dat jaar werd aan de Leidse universiteit de eerste leerstoel Nederlands in Nederland opgericht en Matthijs Siegenbeek werd benoemd tot de allereerste hoogleraar Nederduitse welsprekendheid. Deze aanstelling wordt vaak gezien als het beginpunt van de professionalisering van de Neerlandistiek in de loop van de negentiende eeuw.²⁸ Het vormt tevens het beginpunt van de al eerder genoemde Oude School. De bovengrens van het onderzoek is het veronderstelde eindpunt van de Oude School,²⁹ oftewel 1846, het jaar waarin Jonckbloet zijn vernietigende boekbeoordeling over Lulofs’ *Handboek van den vroegsten bloei der Nederlandsche letterkunde* publiceert in *De Gids*.

Naast een grensafbakening in de tijd hanteer ik ook een grensafbakening in materiële zin. De literatuurgeschiedenis kreeg gestalte in het *literary criticism*, dat wil zeggen: in de literaire kritiek in brede zin. Hiertoe reken ik naast literaire handboeken en bloemlezingen ook verhandelingen, lezingen, edities, tijdschriftbijdragen en recensies. Vanzelfsprekend is het onmogelijk om alles wat er in de eerste helft van de negentiende eeuw is gepubliceerd over het literaire verleden bij het onderzoek te betrekken. Gekozen is voor een representatieve selectie. Voor deze studie zijn hoofdzakelijk Noord-Nederlandse geschriften gebruikt. Hoewel gedurende een deel van de door mij onderzochte periode Nederland en België één geheel zijn, en studies die dan verschijnen meestal op beide gebieden betrekking hebben, richt deze studie zich vooral op de ontwikkelingen op literair-historisch vlak in Nederland. Echter, ook in de periode van het Verenigd Koninkrijk zijn er verschillen tussen Noord en Zuid

²⁷ Zie over de verschillende vormen van gebruik van het begrip ‘erfgoed’: Grijzenhout 2007, i.h.b. p. 1-19. Voor het begrip ‘literair erfgoed’: Kuitert 2007. Ik volg haar omschrijving (p. 206).

²⁸ Zie o.a. De Vries 1997; Siegenbeek 1997, p. 7-12.

²⁹ Het eindpunt volgens Jonckbloet.

voelbaar, ook in de literatuurgeschiedenissen, en die zijn wel in het onderzoek betrokken.³⁰

Een groot deel van het corpus over het literaire verleden is voor deze studie bestudeerd. Alle handboeken en bloemlezingen die in bovengenoemde periode zijn verschenen zijn gebruikt.³¹ Voor wat betreft tijdschriften heb ik me geconcentreerd op die tijdschriften die relatief veel aandacht besteedden aan de literatuur, zoals de *Vaderlandse letteroefeningen*, *Algemeene konst- en letterbode* en *De recensent, ook der recensenten*. Deze tijdschriften publiceerden naast recensies ook regelmatig verhandelingen en redevoeringen handelend over het literaire verleden. Daarnaast heb ik ernaar gestreefd zo veel mogelijk los gepubliceerde verhandelingen en lezingen erbij te betrekken die voor deze studie relevant leken. Dit zijn onder meer de oraties van de eerste hoogleraren Nederlands. Daarnaast betreft het vooral publicaties waarin het leven en/of werk van een auteur centraal staat danwel literatuurhistorische verhandelingen over de vaderlandse literatuur. Enkele voorbeelden zijn *Redevoering over de brieven van Pieter Corneliszoon Hooft* van Jacobus Scheltema (1807), *Verhandeling over het leven en de verdiensten van Joost van den Vondel, als dichter beschouwd* van Jacobus Hendrik van der Schaaff (1827) en ‘Herinnering aan het tijdvak van Frederik Hendrik, bijzonder met betrekking tot de Nederduitsche poëzij’ van Adam Simons (1820).³² Ook is zijdelings gekeken naar edities van het literaire erfgoed die in de eerste helft van de negentiende eeuw verschenen.³³

Aansluiting bestaand onderzoek

De geschiedenis van de literatuurgeschiedenis is een onderzoeksterrein dat al gedeeltelijk is ontgonnen. Voor deze studie is van al bestaande studies gebruik gemaakt. Enkele van deze werken zijn eerder in deze inleiding genoemd. Er is onder

³⁰ Weijermars 2010.

³¹ Ik doel hier op bloemlezingen over de Nederlandse literatuur, niet op bloemlezingen die uitsluitend betrekking hebben op één auteur. Deze zijn wel betrokken bij het onderzoek, maar hierbij is niet gestreefd naar volledigheid. Zie de bijlage voor een overzicht.

³² Simons 1820. Tevens is de lezing opgenomen in zijn verzameld werk. Zie Simons 1834, p. 121-141. Waar en wanneer de lezing is voorgedragen heb ik niet kunnen achterhalen.

³³ Deze studie maakt deel uit van het NWO-project: *The construction of the literary past* onder leiding van prof. dr. Marita Mathijssen, dat bestaat uit diverse deelprojecten. Het deelproject van Jan Rock betreft edities. In 2010 verscheen zijn proefschrift getiteld *Papieren monumenten*. Om overlap te voorkomen heb ik ervoor gekozen om edities slechts dan expliciet bij mijn studie te betrekken als ik niet kon verwijzen naar zijn onderzoek. De onderzoeksresultaten en inzichten van de overige projecten zijn, voor zover toepasselijk, verwerkt in mijn studie.

meer secundaire literatuur over het ontstaan van de literatuurgeschiedschrijving. Van het tijdschrift *Literatuur* verscheen in 1989 een themanummer over de Nederlandse literatuurgeschiedenis. In het bijzonder de bijdrage van Willem van den Berg over de pioniers van de Nederlandse literatuurgeschiedschrijving is voor mijn onderzoek relevant.³⁴ Van den Berg geeft in dit artikel een korte beschrijving van de eerste literatuurhistorici en hun werkzaamheden, onder wie Jeronimo de Vries, Matthijs Siegenbeek en Jacob van Dijk. In zijn proefschrift uit 1973, *De ontwikkeling van de term 'romantisch' en zijn varianten in Nederland tot 1840*, gaat hij eveneens in diverse negentiende-eeuwse literatuurgeschiedenissen. Van Nico Laans proefschrift *Het belang van smaak. Twee eeuwen academische literatuurgeschiedenis* uit 1997 is vooral het eerste deel belangrijk, waarin hij ingaat op het ontstaan van de literatuurgeschiedenis in Nederland. Gerard Brom publiceerde in 1944 een werk getiteld *Geschiedschrijvers van onze letterkunde*, waarin hij beschrijvingen geeft van onder meer Hendrik van Wijn, Jeronimo de Vries en Willem Jonckbloet. Een kleine zestig jaar later verscheen *Der vaderen boek*, een bundel van geschreven portretten van beoefenaars van de Middelnederlandse letterkunde door de eeuwen heen. Ook Hendrik de Buck heeft een geschiedenis geschreven over de studie van de middeleeuwse letteren door de eeuwen heen, *De studie van het Middelnederlandsch tot in het midden der negentiende eeuw* (1930). Miltenburg heeft in zijn studie *Naar de gesteldheid dier tyden* (1991) onderzoek gedaan naar de negentiende-eeuwse mediëvistiek. Hij heeft onder meer gekeken naar de rol die de Middeleeuwen kregen in de activiteiten van diverse genootschappen en in het tijdschrift *De Gids* in de negentiende eeuw.

George Vis heeft diverse artikelen over de geschiedenis van de studie van de Nederlandse letterkunde gepubliceerd, die in 2004 zijn verzameld in de bundel *Van Siegenbeek tot Lodewick*. De bundel bevat bijdragen over onder meer de eerste hoogleraren Nederlands en enkele handboeken en is vooral gericht op literatuuronderwijs. Ditzelfde geldt voor Gert-Jan Johannes' *Dit moet u niet onverschillig wezen! De vaderlandse literatuur in het Noord-Nederlands voortgezet onderwijs 1800-1900* uit 2007. Hij behandelt onder meer bloemlezingen en literatuurgeschiedenissen die in het onderwijs werden gebruikt en de ontwikkelingen in het literatuuronderwijs in de negentiende eeuw.

Naast bestaande literatuur gericht op het ontstaan van de literaire geschiedschrijving in Nederland en het literatuuronderwijs zijn er ook diverse

³⁴ Van den Berg beschrijft enkele pioniers op het gebied van de vaderlandse literatuurgeschiedschrijving. Aan bod komen onder meer Hendrik van Wijn, Jeronimo de Vries en Matthijs Siegenbeek.

publicaties die meer betrekking hebben op de inhoud van de literatuurgeschiedenis. Een voorbeeld is het proefschrift van Evert Wiskerke, *De waardering voor de zeventiende-eeuwse literatuur tussen 1780-1813*, uit 1995. Hij heeft zich voor zijn studie geconcentreerd op de receptie van de literatuur uit de Gouden Eeuw, eind achttiende, begin negentiende eeuw. Ook beschrijft hij de achtergronden van de opkomst van het literatuurhistorisch denken. Daarnaast publiceerde Wiskerke enkele artikelen die voor mij van belang zijn over visies op Vondel.³⁵ Een ander voorbeeld is het proefschrift van J.P. Naeff uit 1960. Hij is gepromoveerd op een proefschrift over de waardering van Bredero door de eeuwen heen.³⁶ Naeff laat onder meer zien dat in de loop van de negentiende eeuw een verschuiving viel waar te nemen in de waardering van Bredero. In dit kader wijs ik ook nog op een artikel van Joost Kloek over Cats uit 1998, ‘Burgerdeugd of burgermansdeugd? Het beeld van Jacob Cats als nationaal zedenmeester’. Hierin beschrijft Kloek hoe de waardering voor Cats veranderde in de loop der eeuwen.

Tenslotte wijs ik op het al eerder genoemde proefschrift van Jan Rock dat in 2010 verscheen, *Papieren monumenten*, waarin hij onder meer een beschrijving geeft van edities die uitgebracht zijn door de eeuwen heen en hoe de editiepraktijk is veranderd. In het bijzonder heb ik gebruik gemaakt van de hoofdstukken over de negentiende-eeuwse uitgaven.

Nico Laan schrijft in zijn proefschrift dat literatuurgeschiedenissen hun ontstaan vooral te danken hebben aan een toenemend historisch bewustzijn en de opkomst van het nationalisme.³⁷ Literatuur gericht op het ontstaan van het historisch en nationaal denken zijn daarom relevant voor deze studie en bieden een achtergrond voor het ontstaan van de literatuurgeschiedschrijving. Onder andere Joep Leerssen, Niek van Sas en Lotte Jensen hebben over dit onderwerp gepubliceerd.³⁸

³⁵ Zie Wiskerke 1987-88 en Wiskerke 1985.

³⁶ Zie Naeff 1960.

³⁷ Laan 1997, p. 36.

³⁸ Voorbeelden van Joep Leerssen zijn onder meer zijn studie *Nationaal denken in Europa* uit 1999 en *De bronnen van het vaderland* uit 2006. Niek van Sas heeft meerdere artikelen gepubliceerd die hier van belang zijn. Diverse zijn opgenomen in *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit*, een bundeling van zijn artikelen. Ik wijs onder meer op de hoofdstukken ‘Vaderlandsliefde, nationalisme en vaderlands gevoel, 1770-1830’ en ‘Talen van het vaderland. Over patriottisme en nationalisme’ uit deze bundel. Lotte Jensen publiceerde onder meer *De verheerlijking van het verleden: helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Hierin beschrijft Jensen hoe in de negentiende eeuw de contemporaine literatuur werd ingezet om vaderlandse gevoelens op te wekken en een saamhorigheidsgevoel te creëren.

Inleiding

De bovengenoemde studies hebben ten grondslag gelegen aan mijn onderzoek. Hun onderzoeksresultaten heb ik ingezet bij mijn eigen documentenonderzoek, dat uitgebreider was dan de genoemde studies. Mijn onderzoek richt zich op zowel de achtergronden van het ontstaan van de literaire geschiedschrijving als de inhoud van de literatuurgeschiedenis, waarbij niet alleen de concrete literatuurgeschiedenissen, maar het brede spectrum aan teksten over het literaire verleden worden betrokken. Daarin verschilt zij van de hierboven genoemde werken. Bovendien heb ik, in samenhang met het onderzoeksproject *The construction of the literary past* (zie noot 33) de focus verschoven naar het kader van het historisme, en daarmee samenhangend, het kader van het nationalisme en het kader van de canonvorming. Daarin verschilt deze studie dan ook van de eerdere, zij het dat bijvoorbeeld Jensen en Laan al aanzetten daartoe geven. Het ging mij niet om de vastlegging van de feiten van de literaire geschiedschrijving, maar om de functie ervan. Mijn studie biedt daarmee inzicht in de constructie van wat later de literaire canon genoemd zal worden.

Opbouw van het proefschrift

In hoofdstuk 1 wordt beschreven welke motieven in verband gebracht kunnen worden met het ontstaan van de literatuurgeschiedschrijving. De toenemende belangstelling voor het literaire verleden vanaf eind achttiende eeuw hangt samen met het vervaldenken uit die periode. Het literaire erfgoed wordt ingezet om het gevoel van verval tegen te gaan en krijgt een actieve rol in het hersteldenken. In hoofdstuk 2 staat de verspreiding van het literaire erfgoed centraal. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe via genootschappen, tijdschriften en losse publicaties het erfgoed in de loop van de negentiende eeuw meer en meer openbaar werd gemaakt en waar de focus op lag. In het daaropvolgende hoofdstuk, hoofdstuk 3, wordt aan de hand van verschillende bronnen in hoofdlijnen beschreven hoe de geschiedenis van de Nederlandse literatuur beschreven werd in de eerste helft van de negentiende eeuw. Wat beschouwt men als goede literatuur en hoe kan dit worden verklaard? Zijn er verschuivingen waarneembaar in de loop van de tijd? In het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 4, staat de nationalisering van het literaire erfgoed centraal. Aan de hand van voorbeelden wordt beschreven hoe het negentiende-eeuwse verlangen naar versterking van het nationale gevoel geprojecteerd werd op het verleden. Met andere woorden, hoe het literaire verleden in dienst kwam te staan van het nationale doel en hoe de vorming van de literatuurgeschiedenis hierdoor is beïnvloed. Het proefschrift eindigt met een samenvattend hoofdstuk.